

ДАЦЕНКО Г. В.

**ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ:
МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ
ТА МЕХАНІЗМИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ**

ДАЦЕНКО Г. В.

**ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ:
МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ
ТА МЕХАНІЗМИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ**

Хмельницький 2019

УДК: 658.14/17:005.922.1

ББК: 65.29:65.050.2

Д21

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Хмельницького національного університету,
протокол № 11 від 28.05.2019*

Рецензенти:

- Кужетев М. О.* – д-р екон. наук, проф., директор Навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь);
- Метеленко Н. Г.* – д-р екон. наук, проф., зав. кафедри фінансів, банківської справи та страхування Інженерного інституту Запорізького національного університету;
- Вівчар О. І.* – д-р екон. наук, доц., проф. кафедри безпеки, правоохоронної діяльності та фінансових розслідувань Тернопільського національного економічного університету.

Матеріали подані в авторській редакції

Д21

Даценко Г. В.

Фінансова безпека підприємств: методи підвищення та механізми фінансового контролю : монографія / Г. В. Даценко. – Хмельницький : ХНУ, 2019. – 326 с.

ISBN 978-966-330-360-4

Розкрита суть процесів забезпечення фінансової безпеки підприємств і ролі фінансового контролю. Досліджено методологічні засади підвищення фінансової безпеки підприємств на основі розробки ефективних інструментів фінансового контролю із врахуванням сучасних вимог та небезпек. Побудовано механізм реалізації фінансового контролю у підвищенні фінансової безпеки підприємств.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів та магістрів економічних спеціальностей, фахівців з фінансової безпеки та фінансового контролю всіх рівнів.

УДК: 658.14/17:005.922.1

ББК: 65.29:65.050.2

ISBN 978-966-330-360-4

© Даценко Г. В., 2019

© ХНУ, оригінал-макет, 2019

ВСТУП

Фінансові проблеми, які є особливо відчутними за останній період для нашої країни, призводять до уповільнення її як економічного, так і соціального розвитку. Українські реалії свідчать про стрімкий спад суспільного виробництва, уповільнення науково-технічного розвитку, поглиблення негативних процесів в інвестиційній сфері, посилення безробіття, що призводить до істотного зниження рівня життя населення. Вкрай вразливими є кризові явища для промислових підприємств, які змушені вести постійну боротьбу за виживання. За таких умов особливої актуальності набувають питання щодо розробки якісно нових підходів, спрямованих на забезпечення максимальної захищеності промислових підприємств від негативного впливу різного роду загроз, а також їх адаптованість до умов зовнішнього середовища. Дослідження сутності та особливостей безпеки промислових підприємств сприяє формуванню ефективної концепції управління її станом, що поширюється на всі рівні та забезпечує взаємозгодженість і взаємозв'язок між усіма структурними елементами та функціональними зв'язками усіх рівнів.

В свою чергу, організований належним чином фінансовий контроль державних промислових підприємств, частка яких в Україні складає 40 %, на сьогодні визначається як успішна складова вирішення завдань в аспекті закріплення основних вимог щодо законного ведення господарської діяльності, дотримання правопорядку, системності, оптимальності та збалансованості контрольних дій, які забезпечують державну, договірну та виконавчу дисципліни – з одного боку, а також виконання державою міжнародних правових норм, що гарантує ефективне впровадження та розвиток ринкових відносин в Україні – з іншого. Координація та співпраця між державними органами фінансового контролю та керівниками підприємств забезпечує управлінський персонал високим рівнем відповідальності, автономності та оперативності при прийнятті рішень та їх виконанні, тим самим покращуючи їх професійний розвиток, що таким чином підвищує ймовірність гарантування стабільності фінансової безпеки на підприємстві.

Зважаючи на актуальність дослідження фінансової безпеки промислових підприємств в аспекті вирішення проблем, пов'язаних із її підвищенням у формуванні механізму фінансового контролю, варто акцентувати увагу на її тісний взаємозв'язок з фінансовою безпекою держави. Це пояснюється тим, що створена підприємствами додана вартість формує на державному рівні валовий внутрішній продукт. Крім того, будучи основними платниками податків, саме від підприємств залежить формування доходної частини державного і місцевого бюджетів.

Виходячи з цього, досягнути максимальної стійкості та стабільності фінансової безпеки на промисловому підприємстві на основі високої результативності при організації та проведенні фінансового контролю, виявляється можливим лише за допомогою розробки якісно нових методів та формування відповідних механізмів.

При розробці механізмів фінансового контролю на промисловому підприємстві важливим є визначення їх структури, які повинні відповідати наступним вимогам: дотримуватись системного підходу при дослідженні фінансового контролю у підвищенні фінансової безпеки на підприємстві; сформовані елементи та блоки механізмів фінансового контролю на підприємстві мають перебувати у взаємозв'язку та взаємозалежності; дотримуватись вимог чин-

ної системи вітчизняного нормативного регулювання фінансового контролю із можливістю їх адаптації до європейських стандартів; забезпечувати наукове обґрунтування заходів, спрямованих на удосконалення фінансового контролю у підвищенні фінансової безпеки промислових підприємств; забезпечення адаптивності механізмів фінансового контролю до мінливих умов зовнішнього середовища.

Актуальність розробки та забезпечення механізмів фінансового контролю підприємств полягає у важливості на нинішньому етапі створення досконалої фінансової системи, яка забезпечуватиме та підвищуватиме фінансову безпеку на макро-, мезо- та мікрорівнях в умовах слабкої вітчизняної економіки, яка ускладнюється війною на сході України.

Разом з тим, запропоновані автором у монографії механізми фінансового контролю, в цілому, не є універсальним засобом досягнення об'єктивної, прозорої та законної діяльності підприємства, уникаючи будь-які ризики та загрози, проте за умов злагодженої роботи суб'єктів механізмів та досягнення однакового рівня розвитку і впливу усіх елементів, такі механізми можуть стати запорукою підвищення фінансової безпеки на підприємстві.

Через те, з метою забезпечення успішного функціонування промислових підприємств, не викликає сумніву актуальність вирішення завдань, спрямованих на пошук стратегічних та оптимізаційних напрямів забезпечення фінансової безпеки підприємств на основі результативних методів підвищення та формування механізмів фінансового контролю.

Опрацювання зарубіжної та вітчизняної спеціальної літератури, присвяченої теоретико-методологічним аспектам управління фінансовою безпекою підприємств, побудови сучасної ефективної системи фінансового контролю на підприємствах, удосконаленню методики проведення контрольних заходів, застосуванню новітніх прийомів контролю, проблемам упровадження внутрішнього і зовнішнього контролю та аудиту на вітчизняних підприємствах, присвячені праці таких вітчизняних науковців і практиків, як Б. Андрушків, М. Базась, І. Басанцов, О. Барановський, М. Білуха, Ф. Бутинець, М. Войнаренко, Л. Дікань, О. Вівчар, І. Дрозд, А. Загородній, Є. Калюга, О. Кузенко, М. Кужелев, В. Максимова, Л. Мельник, Н. Метеленко, Л. Нападівська, В. Нижник, М. Огіччук, Н. Подольчак, В. Піхоцький, О. Редько, В. Рудницький, І. Стефанюк, Б. Усач, В. Федосов, Н. Хрущ, А. Череп, І. Чугунов, І. Чумакова, В. Шевчук та ін. Значний внесок у дослідження та оцінювання фінансової безпеки підприємств, організацію систем фінансового контролю, пошук дієвих форм та методів його забезпечення, розробку та удосконалення прикладних аспектів зниження ризиків фінансової безпеки підприємств здійснили такі відомі зарубіжні вчені: Т. Антіпова, І. Богата, Л. Калістратов, Є. Коврякова, Н. Ковальова, І. Мозера, Ю. Нікольська, К. Редхед, С. Рябухін, О. Саунін, В. Скобара, С. Степашин, Т. Шешукова, С. Шохін та ін.

Не викликає сумнівів те, що наукові результати вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів здійснили значний прорив, що слугував подальшому розвитку досліджень у цьому напрямі. В той же час, низка завдань, спрямованих на дослідження можливостей щодо формування та використання механізмів фінансового контролю та відповідних методів підвищення фінансової безпеки промислових підприємств потребують подальшого дослідження, котрі є особливо актуальними для сучасних машинобудівних підприємств.

Дослідження процесів теоретико-методологічного обґрунтування, взаємодії та практичного застосування усіх структурних компонентів механізмів фінансового контролю у забезпеченні фінансової безпеки підприємств, які перебувають у взаємоузгодженості із розробкою ефективних методів її підвищення, визначили актуальність монографії, її мету, предмет об'єкт та основні завдання.

Мета написання монографії обумовлена необхідністю створення для машинобудівних підприємств теоретико-методологічних основ і науково-практичних рекомендацій щодо обґрунтування, формування, впровадження та раціонального використання механізмів фінансового контролю у забезпеченні фінансової безпеки промислових підприємств на основі застосування дієвих методів її підвищення.

У монографії викладено основні положення, наукові результати, висновки, пропозиції та рекомендації, спрямовані на вирішення наукової проблеми щодо забезпечення фінансової безпеки підприємств на основі застосування ефективних методів її підвищення та розробки механізмів фінансового контролю, які дозволяють здійснювати моніторинг за виконанням запланованих програм, своєчасно виявляти відхилення від запланованих показників, здійснювати пошук причин їх виникнення, об'єктивно оцінювати економічну ефективність фінансово-господарської діяльності господарюючих суб'єктів, розробляти заходи своєчасного реагування, коригувати заплановані результати і вносити зміни до формування стратегічних цілей та орієнтирів, що забезпечують ефективне функціонування промислових підприємств.

Перша частина видання присвячена вивченню теоретичних засад фінансової безпеки та фінансового контролю підприємств, де автором еволюційно досліджено теорії, концептуальні та методологічні основи організації фінансового контролю та забезпечення фінансової безпеки підприємства; виокремлено основні завдання, принципи, характеристики базових функцій фінансового контролю як на загальнодержавному рівні, так і на рівні галузі та окремого підприємства; визначено основні фінансові інтереси підприємства та загрози його фінансовій безпеці; досліджено основні засади підвищення фінансової безпеки на підприємстві; здійснено моделювання процесів фінансового контролю для підвищення фінансової безпеки підприємств; сформовано засади і принципи організації системи захисту від загроз фінансовій безпеці підприємства.

У другій частині роботи проведено дослідження розвитку промислових підприємств України, що дозволило оцінити рівень їх фінансової безпеки; здійснити аналіз зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на фінансову безпеку підприємств, що уможливають виявляти загрози фінансовій безпеці підприємства та на цій основі здійснювати відповідні висновки для прийняття управлінських рішень. Отримана оцінка рівня фінансової безпеки підприємств стала основою для з'ясування взаємозв'язку із результатами заходів фінансового контролю, які передбачають здійснення незалежної оцінки і винесення об'єктивного висновку, що ґрунтується на професійній діяльності висококваліфікованих фахівців, і в подальшому дозволяють вирішувати проблемні ситуації, які виникають у процесі організації та підвищення фінансової безпеки підприємства.

Третя частина видання присвячена розробці методів та механізмів фінансового контролю у підвищенні фінансової безпеки підприємств. Сформовані структурні елементи фінансового контролю у забезпеченні фінансової безпеки дозволили сформулювати комплекс заходів для її підвищення, вирішуючи проблемні ситуації, що виникають у процесі організації та управління фінансовою безпекою підприємства.

У виданні викладено авторський підхід до формування теоретико-методологічних основ та науково-практичних рекомендацій щодо побудови та раціонального використання методів підвищення фінансової безпеки промислових підприємств та механізмів реалізації фінансового контролю у підвищенні безпеки підприємств. Основні положення, наукові результати, висновки, пропозиції та рекомендації ілюстровано фактичним матеріалом та результатами дослідження методологічних проблем підвищення фінансової безпеки підприємств на основі застосування ефективних методів, прийомів та процедур фінансового контролю.

Методологічною базою написання монографії слугували як загальнонаукові, так і спеціальні методи економічної теорії, які дозволили реалізувати концептуальну єдність досліджень. Методи історичного аналізу та теоретичного узагальнення використані в ході дослідження особливостей розвитку наукових поглядів щодо виникнення фінансового контролю як суспільного інституту, необхідність і проблеми запровадження його в Україні, існуючих підходів до забезпечення фінансової безпеки підприємств; абстрактно-логічний – для логічного формування основних засад і висновків дослідження, обґрунтування концепції забезпечення фінансової безпеки на основі використання ефективних заходів фінансового контролю; метод аналогій – для порівняння тенденцій розвитку існуючих методик оцінки фінансової безпеки підприємств, моделей та механізмів фінансового контролю як в Україні, так і за кордоном; системного аналізу – для з'ясування та структуризації проблем ефективного управління фінан-

совою безпекою машинобудівних підприємств; порівняльного та статистичного аналізу – для оцінки фінансової безпеки машинобудівних підприємств Вінницької та Хмельницької областей та впливу контрольних заходів на її стан; структурно-функціональний – для опису і пояснення побудови та розвитку методів підвищення фінансової безпеки промислових підприємств та розробки механізмів реалізації фінансового контролю, при яких досліджуються всі його структурні елементи і залежності між ними в рамках єдиного цілого; експертні – для формування інтегральної системи оцінки рівня фінансової безпеки машинобудівних підприємств та визначення факторів, що на неї впливають; графічні – для наочної ілюстрації та побудови схем і графіків стосовно предмета дослідження.

Інформаційною базою в монографії слугували праці вітчизняних та зарубіжних вчених, законодавчі та нормативно-правові акти з питань фінансового контролю і фінансової безпеки підприємства, офіційні статистичні матеріали Державного комітету статистики України, Рахункової палати України, Державної аудиторської служби України, Всеукраїнського інституту внутрішніх аудиторів, міжнародні стандарти аудиту, дані фінансово-економічної діяльності машинобудівних підприємств Вінницької та Хмельницької областей, а також офіційних сайтів підприємств, матеріали періодичних та Інтернет-видань, результати анкетних опитувань, думки провідних експертів з питань фінансового контролю та фінансової безпеки підприємств.

Автор висловлює глибоку вдячність рецензентам докторам економічних наук Кужелеву М. О., Метеленко Н. Г. та Вівчар О. І., які своїми влучними порадами, конструктивними зауваженнями та побажаннями сприяли укріпленню і розвитку прагнень до пошуку наукових ідей та їх реалізації.

ЗМІСТ

Вступ	3
Частина I.	
Теоретико-методологічні основи формування фінансової безпеки підприємств	
Розділ 1.	
Науково-теоретичні підходи до формування систем фінансової безпеки підприємств	
1.1. Сутнісні характеристики фінансової безпеки підприємств.....	7
1.2. Етапи становлення понятійно-категорійного апарату фінансового контролю безпеки організацій	26
1.3. Наукові основи формування фінансової безпеки суб'єктів господарювання.....	47
Розділ 2.	
Методологічні засади підвищення фінансової безпеки підприємств	
2.1. Інструментальне забезпечення підвищення фінансової безпеки	57
2.2. Методи фінансового контролю для дотримання фінансової безпеки	73
2.3. Методологічне забезпечення внутрішнього фінансового контролю.....	83
Частина II.	
Фінансовий контроль рівня фінансової безпеки підприємств: оцінка та перспективи її підвищення	
Розділ 3.	
Фінансовий контроль як засіб рівноважного стану фінансової безпеки підприємств	
3.1. Формування ефективного фінансового контролю: сучасні вимоги та небезпеки	92
3.2. Моделювання процесів фінансового контролю для підвищення фінансової безпеки підприємств	100
Розділ 4.	
Стан та інтегральна оцінка фінансової безпеки підприємств	
4.1. Фінансово-господарська діяльність підприємств машинобудування: тенденції та перспективи	109
4.2. Вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на рівень фінансової безпеки	121
4.3. Вибір показників фінансового контролю у забезпеченні фінансової безпеки	131
Частина III.	
Методи та механізми фінансового контролю у підвищенні фінансової безпеки підприємств	
Розділ 5.	
Методи підвищення фінансової безпеки промислових підприємств	
5.1. Рівень фінансової безпеки підприємств у контексті застосування методів підвищення	143
5.2. Структурні елементи фінансового контролю у забезпеченні фінансової безпеки	157
5.3. Методи оцінки у підвищенні фінансової безпеки суб'єктів господарювання.....	172
Розділ 6.	
Механізми реалізації фінансового контролю у підвищенні безпеки підприємств	
6.1. Побудова структурної моделі механізму фінансового контролю безпеки підприємств	191
6.2. Взаємодія складових у підвищенні фінансової безпеки підприємств машинобудування	202
Висновки	215
Список використаних джерел	219
Додатки	246

Наукове видання

Даценко Ганна Василівна

**ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ:
МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ
ТА МЕХАНІЗМИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ**

Відповідальний за випуск: *І. В. Родіонова*

Технічний редактор: *В. С. Яремчук*

Коректування та комп'ютерна верстка: *О. В. Чопенко*

Художнє оформлення обкладинки: *О. В. Бобровський, О. В. Станіславова*

Підписано до друку 30.05.2019.

Формат 30×42/2. Папір офс. Гарн. Times New Roman.

Друк різнографією. Ум. друк. арк. – 27,88. Обл.-вид. арк. – 28,61.

Тираж 300. Зам. № 197/19

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі ХНУ.

29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1.

Свідоцтво про внесення в Державний реєстр, серія ДК № 4489 від 18.02.2013 р.